

Andreas Anderberg, Dennis Martinsson
& Erik Svensson (red.)
Teori och politik – Straffrätt i omvandling

BOGANMELDELSE

Iustus Förlag, Uppsala 2022. 333 sidor.

Debatten i de kriminalpolitiske fagmiljøer blev i slutningen af 1960'erne præget af tidens samfundskulturelle brydninger i de vestlige lande. I det følgende årti blev der publiceret en mængde skrifter med radikal kritik af det eksisterende straffesystem og med spredte ansatser til reformforslag, der løftede krav om en 'human kriminalpolitik' et betragteligt stykke op på dagsordenen. I alle nordiske lande blev der på officielt initiativ udgivet kriminalpolitiske udredninger med ambitioner om et helhedssyn på strafferetten. Forslagene og de praktiske tiltag var først og fremmest udtryk for en bevægelse i retning af mindre anvendelse af straf og frihedsberøvelse, helt eller delvis tidsbestemte foranstaltninger og fratagelse af almindelige borgerlige rettigheder.

Kriminalpolitisk diskurs og praksis var dengang i hovedsagen et domæne for fagfolk, og der var solide forbindelseslinjer mellem embedsværk og universiteter. Som regel tilsluttede de folkevalgte sig i det væsentlige de særligt sagkyndiges anbefalinger til lovgivning og praksisændringer.

I 1980 udgav en gruppe yngre akademikere antologien *Straff och rättfärdighet – ny nordisk debat*. Med et kritisk blik på indretningen af straffesystemet ønskede forfatterne at belyse og begrebsliggøre den på det tidspunkt aktuelle kriminalpolitiske udvikling. På grund af visse ligheder med det idémæssige grundlag for europæisk strafferet i oplysningstiden blev den nye retning i kriminalpolitikken betegnet som nyklassicistisk.

I amerikansk litteratur og lovgivning var der rejst særlig stærk kritik som følge af tendenser til ekstrem vilkårlighed og ulighed i sanktionspraksis, hvilket affødte diverse doktriner om '*just deserts*'.

Den paternaliserende behandlingsideologi, som i første halvdel af det tyvende århundrede havde præget strafferetten med individualiserede sanktioner, skulle nu vige for styrende principper om almenprævention, retfærdighed i form af proportionalitet mellem forbrydelsens grovhed og straffens strengthed, mindre og mildere straf samt retssikkerhed for anklagede og dømte. Kriminalisering skulle kun omfatte handlinger, der krænker et retsgode af væsentlig betydning, og kun som *last resort*.

Antologiens forfattere delte opfattelsen af, at en mere eller mindre udtalt behandlingsorientering havde vundet uforholdsmæssig indflydelse. Men bidragene viste betragtelig uenighed om kriterierne for en rationel ideologi

BOGANMELDELSE

og om konsekvenserne af et kursskifte med afgørende vægt på forestillinger om en forbrydelses strafværdighed og udmåling af straf som en form for gengældelse af pådraget skyld.

Debatten fortsatte i de følgende årtier, og særligt i Sverige overlevede termen nyklassicistisk strafferet, herunder ikke mindst under indflydelse af professor Nils Jareborg og hans makkerskab med kollegaen Andrew von Hirsch, som med bogen *Doing Justice* og efterfølgende udgivelser også var toneangivende i den tidlige amerikanske reformdebat. Udviklingen i de øvrige nordiske lande blev præget af en mere pragmatisk udmøntning af tidens tankegods.

Allerede i 1980'erne kunne der iagttages repressive strømninger med klare tendenser til, at de folkevalgte politikere overtog kriminalpolitikken på bekostning af eksperternes indflydelse. Denne udvikling gav i 1995 anledning til udgivelsen af antologien *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straff-rätten*. Kredsen af forfattere var til dels sammenfaldende med bidragsyderne til antologien fra 1980. Bogen blev anmeldt i NTFK (Frände 1996).

Nu har en yngre generation af svenske forskere i strafferet fulgt op på traditionen med udgivelsen af antologien *Teori och politik – Straffrätt i omvandling*. Denne bogs forfattere har ikke et fælles udgangspunkt i vurderingen af udviklingens fordele og ulemper. Bidragsyderne har på forskellig vis været optaget af spørgsmål om den kriminalpolitiske udvikling i teoretisk belysning og om forskningens rolle. Flere bidrag tager imidlertid tråden op fra diskussionerne i de forudgående antologier.

Mange af bogens bidrag tager forståeligt nok udgangspunkt i svensk strafferet, hvilket ikke gør den mindre interessant for andre nordiske kriminaller, som beskæftiger sig med kriminalpolitik i teori og praksis.

Jacob Hellström går direkte på målet under overskriften 'Nyklassicismens fall'. I veloplagt stil argumenterer han for, at der alt for længe er teoretiseret om kriminalpolitik inden for de rammer, som er udstukket af denne skole. Årtiers analyser under et nyklassicistisk paradigme har vist sig virkningsløse i forhold til repressive tendenser, som gør sig gældende under det offerparadigme, der har vundet indpas i realiteternes verden. Den nyklassicistiske bevægelse opstod som reaktion på forhold, som ikke længere findes, og doktrinen kan ikke se problemerne i dagens samfund, endsige løse dem. I lyset heraf har Hellström sat sig for at belyse nyklassicismens indre modsætninger og gøre op med 'det nyklassicistiska teoribygget', der særligt i svensk sammenhæng har overlevet som 'en skygge' i en nærmest hegemonisk strafferetsdoktrin.

Som liberal ideologi står nyklassicismen i opposition til magten. Man vil beskytte individet mod staten og dens uberettigede indgreb i den personlige frihed, og dette skal ske på videnskabeligt grundlag. Som anti-bevægelse har man forkastet et behandlingsideologisk paradigme, der stillede den kriminelle person i centrum og havde individualprævention som nøglebegreb og frihedsberøvelse som legitim praksis. I stedet har man skabt en

BOGANMELDELSE

almenpræventiv doktrin med handlingens strafværdighed som omdrejningspunkt. Doktrinen bygger dermed på forestillingen om, at repressionsniveauet i en eller anden forstand skal afspejle 'den almindelige retsbevidsthed'. Derved er der introduceret et element, der skal løse et problem, men som i stedet skaber er nyt. Som konstituerende princip savner begrebet retsbevidsthed fornøden klarhed og præcision og kan derfor anvendes til at begrunde resultater, som ikke er i overensstemmelse med det nyklassicistiske paradigme.

Man fastholder, at legitime svar på kriminalpolitiske spørgsmål forudsætter særlig kundskab, og at befolkningen i almindelighed ikke er en oplyst offentlighed. I en vis forstand vil man forsvare folket mod sig selv. Folkestemninger og politisk motiverede tiltag, der ikke er i overensstemmelse med et nyklassicistisk paradigme, affejes som usaglige udtryk for uinformerede holdninger. Det er en opgave for fagfolk at tolke den almindelige retsbevidsthed for på grundlag heraf at udstikke rammerne for kriminalisering og sanktionspraksis.

I mangel af en universel målestok for strafværdighed bliver idealet, at der i den praktiske kriminalpolitik er systematik/orden/koherens i det indbyrdes forhold mellem straffesystemets enkelte elementer, f.eks. strafferammer og konkrete straffepositioner. Dette forudsætter tillid til, at ændringer sker ved langsomme, gradvise og velovervejede justeringer af den foreliggende retstilstand. Men illusionen herom er bristet som følge af en accelererende tendens til at gennemføre fragmentariske og til dels vidtgående stramninger.

Hellström betragter det som 'kanske vår tids fränsta epistemologiske felslut' at ville installere en akademiker i midten af retssystemet (s. 98). Nyklassicismens grundlæggende svaghed som retningsgivende ideologi i en nutidig sammenhæng er forestillingen om, at det politiske niveaus henvisning til befolkningens retsfølelse savner legitimitet, og at fastlæggelsen af 'den fortjente straf' og en rationel kriminalpolitik er et anliggende for de sagkyndige i almenhed og de nyklassicistiske eksperter i særdeleshed ('experternas diktatur').

I den virkelige verden rummer nyklassicismen ikke noget værn mod, at politikere tilsidesætter sagkundskaben og begrunder øget kriminalisering og skærper med henvisning til netop 'den almindelige retsbevidsthed', der bliver 'den döda sol, som resten af teoribygget kretsar kring'. Doktrinen forhindrer ikke det politiske niveau i at påberåbe sig et demokratisk mandat og et ansvar over for befolkningen/ofrene som grundlag for øget pression eller en usammenhængende retstilstand. Og politikerne lytter ikke længere til den uafhængige sagkundskab på samme vis som tidligere.

Hellström fremhæver med rette problemerne med at overtage begreber fra den klassiske strafferet. De forestillinger om gengældelse, som prægede datidens forestillinger om proportionalitet, ligger ikke og 'slumrer' i det teoretiske rammeværk. Begreber som skyld og straf mister kraft, når de overføres fra det juridiske teologiske til det sekulærjuridiske. Forestillingen om en

human strafferet er et tillæg til den nyklassicistiske teoridannelse, ikke en immanent del heraf. **BOGANMELDELSE**

Helström afslutter dekonstruktionen af det nyklassicistiske paradigme med en fejende, men i nærværende sammenhæng lidt uforløst programerklæring. Nu må opgaven angiveligt være at konstruere en ny teoribygning/doktrin, der sammenfører kriminalpolitikens forskelligartede 'irrationelle' fænomener med forbrydelsens offer som grundelement. Det skal blive spændende at se, hvad den belæste og filosofisk skolede Hellström og hans kolleger kan præstere i den retning.

Linnea Wegerstad argumenterer i sit bidrag for, at forskningen kan gøres mere relevant ved at anlægges et bredt syn på magtforhold, ideologi og motiver bag kriminalpolitiske tiltag. Det bør erkendes, at sådanne altid er udtryk for vurderinger, om end disse kan underbygges med fakta. Kriminalisering skal forstås som et socialt og politisk fænomen med forgreninger ikke alene til retten, kriminologi eller filosofi, men også til historie, sociologi og statskundskab. Forskeren bør tage udgangspunkt i et samfundsmæssigt problem snarere end i en paragraf, et strafferetligt princip eller lovforslag, og man skal ikke se bort fra straffens ekspressive funktion. Strafferetten skal i højere grad forankres i tværvidenskabelig forskning.

Axel Holmgren gør i sit bidrag om betinget prøveløsladelse (villkorlig frigivning) opmærksom på, at et rendyrket nyklassicistisk paradigme er det skrivebordsprodukt, som siden skolens glansdage har sat sig betydningsfulde aftryk i straffesystemet, men i praksis aldrig er slået fuldt igennem. Nu er udviklingen gået i retning af 'en oordnad och motstridig pluralism' med en sammenblanding af paradigmer. Strafferetten præges af øget politisering med kortsigtede initiativer baseret på følelser uden hensyntagen til erfaring og empiri, ofte med rent symbolske formål. Strafferetten anvendes i stigende grad proaktivt kontrollerende og forebyggende i det senmoderne 'risksamhälle'. Initiativerne begrundes såvel med retsfølelse som prævention. Risiko- og farlighedsbedømmelser har fået en stadig større betydning. Ideologisk set 'står vi nu i en virvelstorm där riktningen ständigt skiftar' (s. 135). De nye svenske regler om prøveløsladelse afspejler en uheldig alliance mellem behandling og gengældelse, og tjener følgelig som en udmærket illustration af, at den kriminalpolitiske tidsånd ikke lader sig indfange som en systematisk helhed.

Gustav Almkvist analyserer de argumenter, som kan være af relevans ved fastlæggelsen af strafværdigheden i en sag med sammenstød af forbrydelser. Hans udgangspunkt er 1989 års påföljdsreform, der i nyklassicistisk ånd introducerede idéen om proportionalitet mellem forbrydelse og straf. I den sidste ende er valget mellem mængderabat og kumulation kriminalpolitisk. Strafferetten kan bistå med kvalificerede argumenter og tankestrukturer, men ikke give tvingende svar. Som et interessant bidrag til overvejelserne opstiller forfatteren en 'konkret interesseteori', hvorefter alle omstændigheder ved de

BOGANMELDELSE

konkurrerende overtrædelser tillægges betydning afhængigt af den forvoldte skade, krænkelse eller fare.

Andreas Anderberg har kortlagt et antal eksempler på lovgivning om bedømmelse af strafværdighed, som har gjort det strafferetlige regelværk mere kompliceret og usammenhængende. Der er indført kasuistiske straffebud, som til dels overlapper med eksisterende bestemmelser, samt bestemmelser om diverse skærpene omstændigheder. Han påpeger med rette, at der i vid udstrækning er tale om symbollovgivning rettet mod offentligheden snarere end mod den praktiske retsanvendelse, og han finder en fortsat udvikling i samme retning problematisk.

Tova Bennet har ved gennemgang af nyere svenske lovforarbejder observeret, at betydningen af begreberne ansvar, skyld og bebrejdelse (skuld och klander) er havnet et godt stykke ude i periferien i forbindelse med strafferetlige udvidelser og stramninger. I stedet domineres lovmotiverne af anvisninger til domstolene om gradering af forbrydelser efter strafværdighed, og her er det handlingernes angivelige samfundsskadelighed og betoningen af straffetretten som middel til at skabe tryghed, der er i fokus. Dette er endnu et udtryk for en bevægelse væk fra et mere rendyrket nyklassicistisk paradigme. Heroverfor fastholder forfatteren fornuftigvis vigtigheden af at understrege den uomgængelige relation mellem straf, personlig bebrejdelse og skyld som forudsætning for en humanistisk kriminalpolitik.

Dennis Martinsson analyserer den retspolitiske udvikling i lyset af de vidtgående foranstaltninger, der er indført som led i bekæmpelsen af terrorisme og bandekriminalitet. Han tvivler på, at den klassisk-liberale kritik mod en præventionistisk strafferet stadig er særlig frugtbar. I stedet anbefaler han at 'afkode' udviklingen i den generelle samfundspolitik som metode til at opnå en kritisk forståelse af de kriminalpolitiske tendenser, som præges af en sondring mellem 'de gode' medborgere og 'de andre', som er 'onde'. Særligt 'de fremmede' fremstår som roden til de samfundsmæssige problemer. Den førte retspolitik kan bidrage til at opretholde en fælles moralsk forestilling og sammenhængskraft. Samtidig øges afstanden mellem 'os' og 'dem'. Polariseringen skaber grobund for accept af udvidet kriminalisering og straffeprocessuelle indgreb.

Erik Svensson noterer sig, at de mange reformer og stramninger har gjort straffesystemet modsætningsfuldt og uoverskueligt, og at abstrakte principper ikke er til megen hjælp i praksis. Han anfører, at nutidens strafferetsteori ofte præges af et ahistorisk tankesæt og forestillinger om, at svar kan deduceres fra hierarkisk ordnede normer med rod i grundlæggende antagelser. Det erkendelsesmæssige projekt udfordrer traditionen, som skal overvindes gennem fornuftens sejr over fordommene. Heroverfor indvender forfatteren, at der ikke findes nogen grundlæggende norm, som ræsonnementerne kan forankres i. Retten er et historisk produkt af den tid og det samfund, som reglerne afspejler. Teoretikeren bør gå ydmygt og hermeneutisk til værks i en bestræbelse på at forstå og synliggøre, hvorfor retten er, som den er, snarere

BOGANMELDELSE

end ved at udarbejde en autoritativ målestok for rationel bedømmelse af retstilstanden. Det bør være en central opgave at undersøge retstilstanden som konkret fænomen, der siger noget om samfundet, som det er. Forfatteren betegner sin tilgang som 'en reaktiv straffrättsfilosofi'. Det fremstår ikke klart, om et sådant forskningsprogram skal erstatte den form for erkendelsesteoretiske tilgang, som har været fremherskende siden oplysningstiden, eller forstås som supplement hertil. Forfatterens læseværdige bidrag er spækket med referencer og betragtninger, som ikke kan rummes i en anmeldelse.

Den svenske regering satte i juli 2023 rikspolischefen, tidligere riksåklagere Petra Lundth, i spidsen for en udredning med den opgave at reformere det svenske sanktionssystem. Kommissoriet afspejler gennemgående de udviklingstræk, som er behandlet i de omtalte bidrag til antologien. Nogenlunde samtidig blev Straffelovrådet bedt om at foretage et gennemsyn af sanktionsformerne i dansk ret.

Bogen indeholder tillige interessante tekster, som er mere fritstående i forhold til den gennemgående interesse for at teoretisere omkring den kriminalpolitiske udvikling.

Miriam Ingeson bidrager med en skarpsindig analyse af årsagslæren. Hun sammenligner retsanvendelsen i en konkret sag med tankeeksperimentet Schrödingers kat, som illustrerer videnskabelige teoriers begrænsninger i den såkaldte virkelighed. Teorien giver ingen svar, men hjælper med at rejse spørgsmål. Først når en bedømmelse er foretaget, er det fastslået, hvad der er relevant for bedømmelsen. Med underspillet beskedenhed foreslår forfatteren selv at betegne dette som 'Ingesons brottsparadox'.

Ivar Lavett skriver om terrorhandlinger og sindssygdom 'och den gräns som skiljer dessa fenomen åt'. I en strafferetlig sammenhæng giver det næppe god mening at modstille disse to helt forskellige kategorier.

Maria Rasmussen diskuterer skyldfaktorerens betydning ved gradinddeling af forbrydelser og bedømmelse af strafværdighed.

Marie Kagrell påpeger i en omfattende analyse, at skillelinjen mellem strafbare og straffri tilfælde af vildledning i seksuelle forhold er vilkårlig under samtykkelovgivning. Hendes konklusion er, at problemet ikke løses med analyse af begreberne frivillighed og samtykke. Der findes ingen genveje til en sund kriminalpolitik, som hun skriver.

Det er fortjenstfuldt og velgørende, at antologiens redaktører og forfattere har taget initiativ til i fællesskab at gøre kritisk status over rådende strafferetlige dogmer. Alle bidrag indeholder stof til eftertanke, og bogen kan varmt anbefales til videre studier og debat. En efterfølger behøver ikke nødvendigvis at lade vente et kvart århundrede på udgivelse.

"There is a crack in everything, that's how the light gets in" (Leonard Cohen, *Anthem* 1992).

Litteratur

- Heckscher, Sten, Annika Snare, Hannu Takala & Jørn Vestergaard (1980): *Straff och rättfärdighet – ny nordisk debatt*. Nordstedts & Söners Förlag.
- Victor, Dag (red.)(1995): *Varning för straff – om vådan av den nyttiga straffrätten*. Nordstedts.
- Alternativer til frihedsstraf – et debatoplæg*. Betænkning nr. 806, 1977.
- Nytt Straffsystem*. Brotsförebyggande rådet, Rapport 1977:7.
- Om kriminalpolitikken*. Stortingsmelding nr. 104 (1977-78).
- Straffrättskomitéens betänkande*. Komitébetänkande 1976:72. Helsingfors. *En översyn av straffskalorna samt ett reformerat och mer rättvist påföljdssystem*. Regeringens komitédirektiv 2023:115.
- Straffelovrådets kommissorium om sanktionsformer i dansk ret. Justitsministeriet 30. maj 2023.

BOGANMELDELSE

Jørn Vestergaard, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet